

University of Groningen

Bullying Victimization through an Interpersonal Lens: Focussing on Social Interactions and Risk for Depression

Franzen, Minita

DOI:
[10.33612/diss.198284603](https://doi.org/10.33612/diss.198284603)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2022

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Franzen, M. (2022). *Bullying Victimization through an Interpersonal Lens: Focussing on Social Interactions and Risk for Depression*. University of Groningen. <https://doi.org/10.33612/diss.198284603>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Nederlandse samenvatting

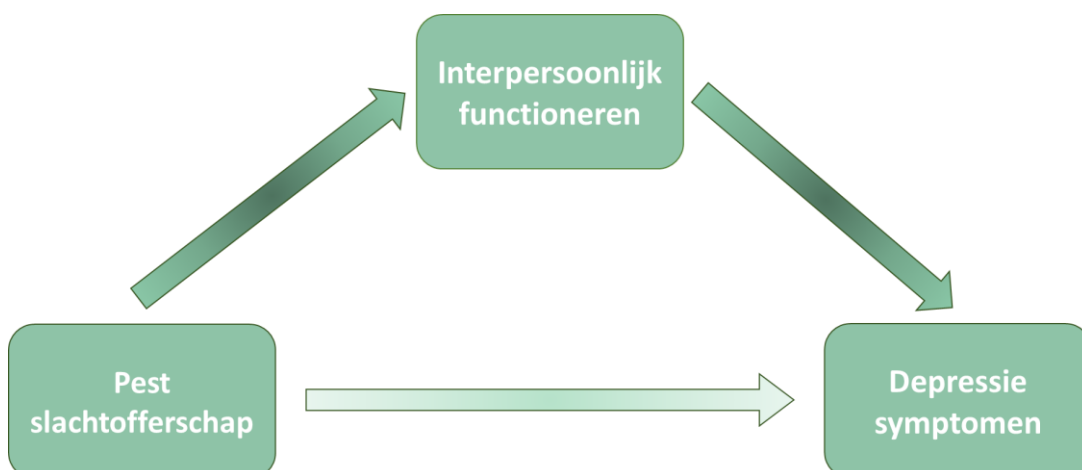
Veel mensen - kinderen, adolescenten en volwassenen - hebben pestervaringen. Pesten wordt in de wetenschappelijke literatuur gedefinieerd als intentionele, systematische en herhaalde agressie tegenover een persoon die zichzelf niet kan verdedigen tegen iemand met een hogere machtspositie (Olweus, 1996). Slachtoffers van pesten hebben een grotere kans op het ontwikkelen van psychische problemen, met name depressie, dan leeftijdsgenoten zonder pestervaringen (Moore et al., 2017). Deze symptomen blijven vaak voortbestaan of ontwikkelen zich pas nadat het pesten is gestopt en wanneer de slachtoffers zich niet langer in de pestomgeving bevinden.

Het is nog onduidelijk welke mechanismen of factoren verantwoordelijk zijn voor dit verhoogde risico op symptomen van depressie bij pestslachtoffers. Daarom heb ik me in dit proefschrift gericht op factoren die kunnen helpen verklaren hoe mensen onder invloed van pestgedrag symptomen van depressie ontwikkelen. Dit is niet alleen belangrijk om de mechanismen beter te begrijpen die betrokken zijn bij de ontwikkeling van depressie bij mensen die gepest worden, maar ook om zicht te krijgen op aanknopingspunten voor interventies die dergelijke ingrijpende psychische problemen kunnen helpen voorkomen.

Een sociaal ecologisch en interpersoonlijk perspectief op pesten

In dit proefschrift heb ik me specifiek gericht op het interpersoonlijk functioneren van pestslachtoffers (dus het functioneren in relatie tot andere personen) als een mogelijke factor die betrokken is bij hun verhoogde risico op het ontwikkelen van symptomen van depressie (zie Figuur 1). De hedendaagse integratieve interpersoonlijke theorie (Pincus, 2005; Pincus & Ansell, 2013) beschrijft interpersoonlijke situaties als basis voor mensen om hun eigenwaarde en gehechtheid met anderen te ontwikkelen. Deze theorie benadrukt het belang van interpersoonlijke ervaringen voor het leren omgaan met anderen en kent daarom aan interpersoonlijke ervaringen een sleutelrol toe met betrekking tot ieders persoonlijke ontwikkeling (Hopwood et al., 2019, 2021; Pincus & Ansell, 2013). Interpersoonlijke situaties die als onveilig worden ervaren, en gepaard gaan met een onaangename emotionele ervaring, kunnen als een bedreiging worden ervaren voor de nagestreefde motieven van eigenwaarde en veilige gehechtheid en daardoor leiden tot problemen in emotieregulatie (bijv. Woede-uitbarstingen) en interpersoonlijke stijl (bijv. hoge vijandigheid; Pincus, 2005; Pincus & Ansell, 2013; Pincus et al., 2010).

Bovengenoemde interpersoonlijke theorie kan ook toegepast worden in de context van pesten. Problemen met emotieregulatie en interpersoonlijke stijl kunnen ontstaan door stressvolle negatieve ervaringen met pesters, en met omstanders die niet ingrijpen. Dit kan in de loop van de tijd de waargenomen onveiligheid van de situatie vergroten. Aangezien pesten per definitie herhaaldelijk gebeurt (Olweus, 1996), kunnen dergelijke stressvolle interpersoonlijke situaties aanleiding geven tot onveilige en bedreigende percepties van anderen (bijv. vijandige attributiebias, een vertekening in hoe vijandig anderen gezien worden). Dit kan leiden tot blijvende patronen van verminderd interpersoonlijk functioneren (Hopwood et al., 2019). Meer specifiek zou dit ertoe kunnen leiden dat pestslachtoffers steeds vaker verwachten dat interpersoonlijke situaties gepaard gaan met vijandigheid en onveiligheid (d.w.z. veranderde percepties) en ze zouden daarbij ook meer negatieve emoties (zoals woede) kunnen gaan ervaren. Slachtoffers kunnen ook minder functionele gedragsreacties ontwikkelen als gevolg van hun negatief gekleurde mentale idee van een interpersoonlijke situatie. Bijvoorbeeld, tijdens ontmoetingen met pesters die dominant en vijandig zijn (of zo worden waargenomen) of met andere personen met vergelijkbare interpersoonlijke stijlen, kunnen pestslachtoffers mogelijk te vijandige reacties tonen, in een poging zichzelf te verdedigen. Deze vijandige reacties van het slachtoffer kunnen echter de kans op hernieuwd pestslachtofferschap vergroten en kunnen ook de kans op interpersoonlijke conflicten met andere mensen buiten de pestcontext vergroten. Dit kan tot een vicieuze cirkel leiden waarin negatieve interpersoonlijke ervaringen vijandige percepties, negatief affect en ongunstig gedrag voeden, en vervolgens weer leiden tot meer interpersoonlijke conflicten. Op de lange termijn kan dit leiden tot relatieproblemen (bijvoorbeeld met familie, vrienden, partner) en psychische problemen, zoals depressie (zie Figuur 1; Hopwood et al., 2013; Horowitz et al., 2006; Pincus & Hopwood, 2012; Pincus & Wright, 2011).

Figuur 1. Weergave van mijn voorgestelde mediatiemodel.

Het interpersoonlijk functioneren van pestslachtoffers

Eerder onderzoek heeft laten zien dat het interpersoonlijk functioneren van pestslachtoffers verschilt van dat van individuen zonder pestervaringen. Zo bleken pestslachtoffers meer problemen te hebben met het herkennen van emoties van anderen, meer wantrouwig te zijn en vaker een vijandige attributiebias te vertonen (Ciucci et al., 2014; Ziv et al., 2013). Bovendien toonde onderzoek aan dat pestslachtoffers meer moeite hebben met het begrijpen van hoe anderen zich voelen (d.w.z. cognitieve empathie; van Noorden et al., 2015). Dus pestslachtoffers kunnen meer negatieve interpersoonlijke percepties hebben.

Bovendien is aangetoond dat pestslachtoffers zich in sociale situaties anders kunnen gedragen dan hun niet-gepeste leeftijdsgenoten. Zo reageren ze vaker vijandiger en ook onderdaniger en minder assertief dan niet gepeste leeftijdsgenoten (Manning, Christian Elledge, et al., 2018; Sijtsema et al., 2009). Deze bevindingen, die duiden op een minder functionele interpersoonlijke stijl bij pestslachtoffers, zijn in lijn met bevindingen m.b.t. mensen met een depressie. Dit sluit aan op het idee dat de door pestervaringen aangepaste interpersoonlijke stijl bij zou kunnen dragen aan het ontwikkelen van symptomen van depressie en daarmee de vergrote kans op het ontwikkelen van depressie o.i.v. pest-ervaringen verklaren.

Mijn promotie-onderzoek heeft voor het eerst de hedendaagse integratieve interpersoonlijke theorie toegepast als theoretische basis om het interpersoonlijk functioneren van slachtoffers van pesten systematisch te onderzoeken als factor die de kans op het ontwikkelen van depressiesymptomen zou vergroten.

Hoofdstuk 2: Hoe kunnen we het onderzoek naar het interpersoonlijke functioneren van pestslachtoffers verbeteren?

Ons interpersoonlijk functioneren is contextgevoelig en varieert daarom niet alleen tussen maar ook binnen personen (Reis, 2014). Om die verschillen tussen en binnen personen te begrijpen en daadwerkelijk te onderzoeken, zijn methoden nodig die verder gaan dan het eenmalig afnemen van retrospectieve vragenlijsten. In *hoofdstuk 2* presenteerde ik daartoe drie type methodes, namelijk op prestatie gebaseerde metingen, experimentele designs en intensieve herhaalde metingen in naturalistische settings (IRM-NS). Ik beargumenteerde

waarom, en besprak hoe, deze methodes kunnen worden toegepast om het interpersoonlijk functioneren van pestslachtoffers meer systematisch te bestuderen.

Op prestatiege baseerde metingen creëren een gecontroleerde en vergelijkbare omgeving voor alle deelnemers, bijvoorbeeld een interactie met twee andere personen tijdens een virtueel balspel. Op deze manier verschillen ze van de meeste retrospectieve vragenlijststudies, waarbij de situaties die de personen betrekken bij het invullen van de vragen sterk kan verschillen. Met behulp van op prestatie gebaseerde metingen kunnen reacties tussen groepen betrouwbaarder worden vergeleken, aangezien iedereen wordt blootgesteld aan dezelfde interpersoonlijke situatie.

Experimentele designs omvatten een experimentele manipulatie van een factor zoals een interpersoonlijke situatie of kenmerk, wat betekent dat de effecten van een experimentele conditie worden vergeleken met die van een controleconditie (bijvoorbeeld sociaal uitgesloten worden tijdens bovengenoemd balspel versus niet). Op deze manier kunnen interpersoonlijke reacties tussen de twee condities worden vergeleken.

Met betrekking tot IRM-NS adviseerde ik specifiek het gebruik van *event-contingent recording* van sociale interacties (ECR; Moskowitz, 1994; Moskowitz & Sadikaj, 2014), het rapporteren over specifieke sociale interacties kort nadat deze in het dagelijks leven plaatsgevonden hebben. Deze benadering staat het toe om meerdere aspecten van het echte interpersoonlijke functioneren van slachtoffers te onderzoeken, in verschillende contexten, en zeer dicht in de tijd bij de ervaren sociale interactie.

Gebruikte methodes in hoofdstukken 3-5

Een specifieke suggestie die ik deed, was om meer ecologisch valide stimuli te gebruiken, hetgeen goed kan worden gerealiseerd via toepassingen van *virtual reality* (VR)-technologie. In **hoofdstuk 3** (zie hieronder voor resultaten) heb ik een op prestatie gebaseerde VR-taak toegepast om de nauwkeurigheid van emotieherkenning van slachtoffers te bestuderen. Daarnaast onderzocht ik empathische accuratesse, niet in de VR context maar eveneens met meer ecologisch valide stimuli, namelijk filmmateriaal waarin mensen een autobiografisch, emotioneel verhaal vertellen. Met behoud van een gecontroleerde omgeving boden beide toegepaste taken ecologische validiteit m.b.t. de sociale context waarin de metingen waren geïntegreerd.

In **hoofdstuk 4** (zie hieronder voor resultaten) heb ik ECR toegepast, een methode die ecologische validiteit biedt zowel in termen van sociale context als in termen van naturalistische stimuli. Ik gebruikte ECR om het interpersoonlijke gedrag, de percepties en het affect van pestslachtoffers te bestuderen tijdens hun daadwerkelijke sociale interacties in het laatste jaar

van de middelbare school en een jaar later, waarin ze niet langer op de middelbare school zaten waar ze eerder waren gepest. Op deze manier kon ik in pestslachtoffers meer contextspecifieke veranderingen (of variabiliteit binnen een persoon) in interpersoonlijk gedrag onderzoeken, zoals de invloed van het waargenomen gedrag van de interactiepartner op het interpersoonlijk functioneren. Door de longitudinale opzet van mijn studie was het daarbij mogelijk om meer te leren over de stabiliteit van interpersoonlijke stijl, dat wil zeggen ook wanneer de omgeving verandert en individuen zich niet langer in de pestomgeving bevinden.

Als laatste stap testte ik in **hoofdstuk 5** (zie hieronder voor resultaten) mijn model dat impliceert dat het interpersoonlijke functioneren van pestslachtoffers hun verhoogde risico op depressie kan verklaren (zie Figuur 1). Vragenlijstdata van een groot longitudinaal bevolkingsonderzoek stelden me in staat om te testen of relatief hoge vijandigheid en lage assertiviteit (gemeten op 16-jarige leeftijd) het verhoogd risico op depressiesymptomen (gemeten op 19-jarige leeftijd) van pestslachtoffers (gemeten op 13-jarige leeftijd) (deels) kon verklaren.

Hoofdstuk 3: Het herkennen en begrijpen van emoties

Een relatief klein aantal eerdere studies (zie **hoofdstuk 2**) heeft op prestatiegebaseerde taken gebruikt om interpersoonlijke kenmerken van pestslachtoffers te meten. Elk van deze eerdere studies beperkte zich daarbij doorgaans tot het onderzoeken van één specifiek interpersoonlijk aspect, wat de reikwijdte van de eerdere bevindingen beperkt. Daarnaast was de ecologische validiteit van de meetinstrumenten beperkt, hetgeen de interpretatie van de bevindingen bemoeilijkt. Kortom, op basis van de beschikbare gegevens was het niet goed mogelijk om een geïntegreerd beeld te vormen van de interpersoonlijke kenmerken van pestslachtoffers.

Om een meer veelzijdig en valide beeld te krijgen van het interpersoonlijke functioneren van pestslachtoffers heb ik in **hoofdstuk 3** daarom een aantal verschillende relatief recentelijk ontwikkelde prestatie gerichte taken opgenomen met aandacht voor ecologische validiteit, die waren toegesneden om drie verschillende interpersoonlijke kenmerken systematisch te onderzoeken binnen dezelfde steekproef. Op deze manier kon ik gelijktijdig meerdere interpersoonlijke kenmerken, beoordeeld in een gecontroleerde setting, vergelijken tussen pestslachtoffers ($n=24$) en niet-gepeste ($n=21$) individuen (gemiddelde leeftijd=17 jaar). Specifiek heb ik getoetst hoe correct hun percepties van potentiële interactiepartners zijn (via een emotieherkenningstaak in een VR setting), in welke mate ze de emotionele staat van anderen accuraat interpreteren (via een empathische accuratessetaak), en welke gedragsreacties zij op emoties van andere personen zouden hebben (via een gezichtsexpressie-

respons-taak). Mijn studie was de eerste die deze maten gebruikte om interpersoonlijke kenmerken van pestslachtoffers te beoordelen.

Ik vond dat, wanneer rekening werd gehouden met hun depressiesymptomen, pestslachtoffers en niet-pestslachtoffers significant verschilden in het herkennen van emoties tijdens de VR taak. Dit suggereert een negatieve relatie tussen pestslachtofferschap en de accuratesse van emotieherkenning, onafhankelijk van onderliggende depressiesymptomen. Deze relatie werd echter gekwalificeerd door emotiespecifieke verschillen. Pestslachtoffers vertoonden specifiek een lagere accuratesse voor neutrale gezichten, die ze vooral aanzagen voor boze gezichten. Voor de andere twee taken vond ik geen significante verschillen tussen pestslachtoffers en niet-pestslachtoffers. Kortom, in tegenstelling tot de verwachtingen, vertoonden adolescenten met een geschiedenis van pesten op de middelbare school goeddeels vergelijkbare interpersoonlijke kenmerken als niet-gepeste individuen. Toch vond ik enkele subtiele verschillen met betrekking tot emotieherkenning. Pestslachtoffers beoordeelden neutrale gezichten vaker als boos. Dit suggereert een vijandige attributiebias die kan helpen de interpersoonlijke problemen van pestslachtoffers te verklaren, evenals hun verhoogde risico op geestelijke gezondheidsproblemen.

Hoofdstuk 4: Interpersoonlijke stijl en depressiesymptomen (ook) na het verlaten van de pestomgeving (middelbare school)

In mijn volgende studie, zoals beschreven in *hoofdstuk 4*, ging ik verder dan onderzoeken van het interpersoonlijke functioneren van pestslachtoffers in het lab (en hoe deze verschilde van het functioneren van leeftijdsgenoten zonder pestervaringen (verschillen tussen personen)), en onderzocht ik hoe het interpersoonlijke functioneren mogelijk verschilde in het dagelijks leven. Hierbij keek ik ook naar hoe interpersoonlijke kenmerken variëren binnen het individu. Bovendien deed ik dat op twee tijdstippen, een keer terwijl de deelnemers in hun laatste jaar van de middelbare school zaten (T1) en nog een keer een jaar later, wanneer ze meestal niet langer leerling waren van die school (T2). Op deze manier heb ik interpersoonlijk functioneren gemeten terwijl individuen zich nog in de waarschijnlijke pestomgeving bevonden (d.w.z. school; T1) en ook korte termijn longitudinale associaties tussen interpersoonlijk functioneren en pestervaringen zodra ze de pestomgeving verlaten hadden (T2). Daardoor kon mijn studie helpen om inzicht te krijgen in de mogelijke stabiliteit van het interpersoonlijk functioneren van pestslachtoffers ook na een ingrijpende verandering van sociale context.

Daarnaast maakte deze opzet het mogelijk om te toetsen hoe hun interpersoonlijke stijl tijdens de middelbare school samenhang met hun depressiesymptomen een jaar later.

In overeenstemming met mijn eigen aanbevelingen uit *hoofdstuk 2*, heb ik ECR toegepast om hun dagelijkse interpersoonlijke gedragingen, percepties en affect tijdens gesprekken/interacties met anderen te beoordelen. Op deze manier was ik in staat om interpersoonlijke kenmerken in het echte leven te meten op momenten die dicht bij de werkelijke interpersoonlijke situaties lagen, waardoor herinneringsbias werd geminimaliseerd. Hierbij kon ik ook de context waarin de sociale interactie plaatsvond mee nemen. Op deze manier kon ik zowel verschillen tussen personen in interpersoonlijk functioneren tussen pestslachtoffers en niet-gepeste leeftijdsgenoten onderzoeken als de variabiliteit van contextgevoelige interpersoonlijke kenmerken binnen een persoon.

Op T1 waren er 27 zelfgerapporteerde slachtoffers van pesten en 56 niet-gepeste adolescenten (gemiddelde leeftijd = 17 jaar); Op T2 namen 9 pestslachtoffers en 26 niet-gepeste adolescenten deel aan de metingen. Op beide tijdstippen registreerden de deelnemers hun sociale interacties op hun smartphones gedurende 14 dagen. Interpersoonlijk gedrag en percepties werden gemeten in termen van dominantie-onderdanigheid en vriendelijkheid-vijandigheid.

De resultaten lieten zien dat pestslachtoffers op beide tijdstippen meer depressiesymptomen rapporteerden dan niet-gepeste personen. Op T1 rapporteerden pestslachtoffers over het algemeen dat ze anderen als minder vriendelijk en negatiever ervoeren dan niet-gepeste adolescenten. Dus over situaties heen verschilde gepeste van niet-gepeste adolescenten in hun percepties van anderen. Op T2, dus na het verlaten van de middelbare school, werden geen algemene verschillen meer gevonden. In plaats daarvan werden interpersoonlijke verschillen subtieler en meer contextspecifiek. In situaties met meer dominante anderen gedroegen pestslachtoffers zich minder dominant en ervoeren de interactiepartner als minder vriendelijk. Mogelijk ervoeren pestslachtoffers sociale interacties met meer dominante anderen als stressvol omdat deze interactiepartners hen herinnerden aan eerdere ervaringen met pesters, die over het algemeen als dominant worden beschouwd (Salmivalli, 2010). In deze specifieke interpersoonlijke situaties werden potentieel eerdere, minder functionele interpersoonlijke functioneringspatronen of kwetsbaarheden mogelijk opnieuw uitgelokt. Deze contextspecifieke stressgevoeligheid suggereert dat, zelfs nadat het pesten is geëindigd en de omgeving is veranderd, pestervaringen uit het verleden het onderscheid bleven maken tussen pestslachtoffers en niet-gepeste leeftijdsgenoten, in ieder geval tijdens specifieke stressvolle interpersoonlijke situaties. Deze bevindingen wijzen op een vicieuze cirkel die zich kan ontwikkelen, waarbij kwetsbaarheden worden gevoed en onderhouden door bepaalde

interpersoonlijke situaties die door het pestslachtoffer als stressvol worden ervaren. Dit verklaart mogelijk ook waarom de pestslachtoffers in mijn studie ook na het verlaten van de middelbare school meer depressiesymptomen bleven vertonen dan hun niet-gepeste leeftijdsgenoten.

Hoofdstuk 5: Hoe ontwikkelen slachtoffers van pesten een depressie? Interpersoonlijke eigenschappen als verklarende factor.

In mijn laatste studie, zoals beschreven in *hoofdstuk 5*, heb ik mijn model getoetst. Specifiek heb ik onderzocht of interpersoonlijke eigenschappen van pestslachtoffers hun verhoogde risico op depressie konden verklaren. Meer specifiek heb ik in een groot, longitudinaal onderzoek (TRAILS) getoetst of ervaringen met pesten op 13-jarige leeftijd voorspellend waren voor hun depressiesymptomen op 19-jarige leeftijd en of hun vijandige en niet-assertieve interpersoonlijke stijl, gemeten op 16-jarige leeftijd, deze relatie (gedeeltelijk) zou kunnen verklaren. In TRAILS werden de facetten van vijandigheid en assertiviteit gemeten met behulp van de NEO-PI-R (Costa & McCrae, 1985, 1992). Deze facetten vertegenwoordigen meer een karaktereigenschap van interpersoonlijk functioneren (trait) in vergelijking met het meer in-het-moment gemeten interpersoonlijk functioneren (state) zoals gemeten in mijn ECR-onderzoek in *hoofdstuk 4*.

Ik heb mijn mediatiemodel getoetst op basis van zelfgerapporteerd pest-slachtofferschap ($N_{\text{pestslachtoffer}} = 274$, $N_{\text{pestslachtoffer-en-pester}} = 73$, $N_{\text{pester}} = 228$ en $N_{\text{niet-gepest}} = 1498$) en secundair met behulp van door leeftijdgenoten-gerapporteerde informatie over wie in de klas werd gepest ($N_{\text{pestslachtoffer}} = 74$, $N_{\text{pestslachtoffer-en-pester}} = 40$, $N_{\text{pester}} = 60$ en $N_{\text{niet-gepest}} = 794$). Eerder onderzoek suggereert dat er een verschil bestaat tussen deze twee manieren om pest-slachtofferschap te identificeren, waarbij zelfgerapporteerd slachtofferschap sterker gerelateerd is aan internaliserende symptomen dan door leeftijdgenoten gerapporteerd slachtofferschap (Christina et al., 2021). Ik nam het initiatief om mijn model voor beide operationalisaties van pest-slachtofferschap te toetsen. Daarnaast heb ik, hoewel mijn proefschrift gericht was op slachtoffers van pesten, gezien de beschikbare data mijn model ook bij adolescenten getoetst die zowel pestslachtoffer waren als pester (*bully-victims*) alsook voor louter pesters. Eerder onderzoek suggereert dat deze twee groepen zich ook door meer vijandigheid kenmerken dan niet-gepeste leeftijdsgenoten, en wellicht zelfs nog in sterkere mate dan de groep pestslachtoffers (Salmivalli & Nieminen, 2002). Dit suggereert dat mijn model ook (deels) van toepassing zou kunnen zijn op deze twee groepen.

Ik vond dat zelfgerapporteerde pestslachtoffers een verhoogd risico hadden op depressiesymptomen in vergelijking met niet-gepeste leeftijdsgenoten. Dit is overeenkomstig eerder onderzoek (Moore et al., 2017; Reijntjes et al., 2010). Wat vooral vernieuwend was, is dat ongeveer een derde van dat verhoogde risico kon worden verklaard door het relatief hoge niveau van interpersoonlijke vijandigheid van pestslachtoffers. Een vergelijkbare interpersoonlijke link tussen pestslachtofferschap en depressie werd niet gevonden voor assertiviteit, en werd ook niet gevonden wanneer slachtofferschap was vastgesteld op basis van door leeftijdsgenoten-gerapporteerde data (*peer-nominated victims of bullying*).

Mijn resultaten suggereren dus dat een deel van het verhoogde risico van pestslachtoffers om in de loop van de tijd een depressie te ontwikkelen inderdaad kan worden toegeschreven aan met pestslachtofferschap geassocieerde veranderingen in ten minste één aspect van het interpersoonlijk functioneren. Omdat vijandigheid de neiging van anderen om vijandig te reageren vergroot, is de kans groter dat pestslachtoffers interpersoonlijke problemen ontwikkelen. Op hun beurt kunnen interpersoonlijk problemen weer bijdragen aan het ontwikkelen van depressie-symptomen (Sato & McCann, 2007; Vrshek-Schallhorn et al., 2015).

Tot slot: Ook voor slachtoffers die tevens zelf pesten en puur pesters bleek het risico op symptomen van depressie deels te verklaren door hun relatief hoge interpersoonlijke vijandigheid (en niet door hun assertiviteit). Soortgelijke processen zouden daarom ook kunnen gelden voor adolescenten die zowel pestslachtoffer zijn als pester en voor louter pesters.

Tot slot

In al mijn studies vond ik consequent dat pestslachtoffers meer depressiesymptomen hadden in vergelijking met niet-gepeste leeftijdsgenoten. Pestslachtoffers hadden meer depressiesymptomen terwijl ze nog op school zaten (zie **hoofdstukken 3 en 4**) en ook nadat ze de middelbare school hadden verlaten en wanneer ze werden gemeten in de vroege volwassenheid (zie **hoofdstukken 4 en 5**). Dit is in lijn met eerder onderzoek dat zowel cross-sectionele als longitudinale associaties rapporteert tussen pestslachtofferschap en depressie (Camerini et al., 2020; Moore et al., 2017; Reijntjes et al., 2010) en met het idee dat depressiesymptomen aanhouden zelfs wanneer het pesten is gestopt en wanneer slachtoffers de pestomgeving hebben verlaten.

Wat betreft het interpersoonlijk functioneren tijdens de middelbare school hadden in al mijn studies pestslachtoffers een minder functionele interpersoonlijke stijl in vergelijking met niet-gepeste leeftijdsgenoten, hoewel minder uitgesproken dan ik had verwacht. Ik vond bewijs dat pestslachtoffers sociale interacties als negatiever ervaren (**hoofdstuk 4**, T1), een vijandige

attributiebias hebben (*hoofdstuk 3; hoofdstuk 4*, T1), en zich kenmerken door relatief sterke interpersoonlijke vijandigheid (*hoofdstuk 5*). Hierbij moet wel aangetekend dat verschillen tussen pestslachtoffers en adolescenten zonder pestervaringen afwezig waren in het onderzoek naar het dagelijkse interpersoonlijke gedrag (zoals ook gemeten in *hoofdstuk 4*), en evenmin naar voren kwamen bij het meten van gedragsreacties in reactie op de emotionele expressies van anderen (zoals gemeten in *hoofdstuk 3*). Samenvattend, data van twee studies toonden aan dat pestslachtoffers meer negatieve interpersoonlijke percepties hadden tijdens de middelbare school, terwijl data over (mogelijk) onaangepast gedrag minder eenduidig waren.

Wat betreft het interpersoonlijk functioneren na het verlaten van de middelbare school (en daarmee van de mogelijke pestomgeving), vond ik dat, vergeleken met de bevindingen van de interpersoonlijke stijl van slachtoffers tijdens de middelbare school, er geen algemene verschillen meer waren tussen pestslachtoffers en niet-gepeste leeftijdsgenoten (*hoofdstuk 4*, T2). Dit suggereert dat na het verlaten van de pest-context hun interpersoonlijke stijl meer vergelijkbaar werd met die van adolescenten zonder pest-ervaringen. Echter, in een situatie met een dominante ander, dus een situatie die mogelijk de herinnering aan eerdere ervaringen met pesters activeert, rapporteerden slachtoffers nog steeds minder adaptieve reacties dan niet-gepeste leeftijdsgenoten (dus ook nadat ze niet langer op de school zaten waar ze waren gepest; *hoofdstuk 4*, T2).

Ten slotte, toen ik toetste of interpersoonlijke eigenschappen de verhoogde depressiesymptomen van pestslachtoffers daadwerkelijk kunnen verklaren (*hoofdstuk 5*), vond ik dat de vijandige eigenschappen van pestslachtoffers ongeveer een derde van hun verhoogde risico op depressie verklaarden. Dus ik vond enige ondersteuning voor mijn voorgestelde mediatiemodel dat interpersoonlijke kenmerken kunnen helpen verklaren waarom pestslachtoffers een verhoogd risico hebben voor het ontwikkelen van depressiesymptomen. Mijn bevindingen suggereren ook dat het aanpakken van het interpersoonlijk functioneren van pestslachtoffers door middel van interventies, zowel op school als in een therapeutische setting, zou kunnen helpen voorkomen dat pestslachtoffers relatief vaak interpersoonlijke conflicten ervaren en psychische problemen ontwikkelen.